

Іващук О. О.,

кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи ТНЕУ

СТІЙКІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ЯК ІНДИКАТОР МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ

У статті досліджено сутність стійкості банківської системи. Розглянуто вплив зовнішнього середовища на стабільність банківської системи. Проведено оцінку основних показників розвитку вітчизняної банківської системи. Узагальнено основні завдання грошово-кредитної політики для забезпечення стійкості банківської системи як індикатора макроекономічної стабілізації.

Ключові слова: банківська система, стійкість банківської системи, фінансова стійкість, банківські установи, глобалізаційні процеси.

В статье исследована сущность устойчивости банковской системы. Рассмотрено влияние внешней среды на стабильность банковской системы. Проведена оценка основных показателей развития отечественной банковской системы. Обобщены основные задачи денежно-кредитной политики для обеспечения устойчивости банковской системы как индикатора макроэкономической стабилизации.

Ключевые слова: банковская система, устойчивость банковской системы, финансовая устойчивость, банковские учреждения, глобализационные процессы.

The article examines the nature of stability of the banking system. The influence of the environment on the stability of the banking system. The estimation of the basic indicators of the domestic banking system. The basic objectives of monetary policy to ensure the stability of the banking system as an indicator of macroeconomic stabilization.

Keywords: banking, banking stability, financial stability, banking institutions, globalization processes.

Постановка проблеми. Кризові явища, що мали місце у світовій економіці, суттєво похитнули міф про стійкість, невразливість та прогнозованість розвитку фінансової системи, управління якою забезпечувалося Міжнародним валютним фондом. Національні банківські системи були одними з перших, хто відчув негативний прояв останньої світової економічної кризи, з огляду на активну залученість до переміщення міжнародних фінансових потоків. Україна та її банківський сектор не стали виключенням у цьому процесі, тому серед актуальних завдань, які зараз постають перед вітчизняною банківською системою, є підвищення її ролі у процесах економічних трансформацій, зважаючи на інтеграційні пріоритети (передусім європейський вектор) та глобалізаційні. Відновлення ефективності діяльності банківського сектору має безпосередній вплив на темпи економічного зростання та соціальний розвиток країни. Разом з тим сповільнення активності банківського сектору, зниження довіри до нього, відсутність прогнозованих трендів розвитку вважаємо однією з головних причин кризових явищ в економіці. За розрахунками МВФ, банківські установи світу демонструють низьку рентабельність та відчувають нестачу капіталу, що негативно впливає на пропозицію кредитування [10].

Враховуючи значну нестабільність економічного розвитку в Україні, прискорені зміни структури її соціально-економічного середовища, нерозвиненість механізмів державного регулювання особливої уваги заслуговує врахування чинників, які можуть мати негативний вплив на стійкість банківської системи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій з означеної проблематики показав, що питання стійкості банківської системи не є новим явищем у наукових дискусіях. Значний внесок у розробку питань забезпечення фінансової стійкості банків та банківської системи зробили зарубіжні вчені: Е. Дж. Делан, Р. Л. Петерсон, Е. Рід, П. С. Роуз, Дж. Ф. Сінкі, І. Є. Амелін, Л. Г. Батракова, А. П. Крутов, О. І. Лаврушин, Ю. С. Масленченков, Г. С. Панова та ін. Серед вітчизняних науковців, що досліджували цю тематику, відзначимо праці А. М. Мороза, А. А. Пересади, А. О. Єпіфанова, В. В. Вітлінського, М. І. Савлука, В. В. Коваленко, О. Й. Шевцової, А. М. Герасимовича та інших.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є дослідження теоретичних основ стійкості банківської системи як індикатора макроекономічної стабілізації та чинників її забезпечення.

Виклад основного матеріалу. В економічній системі стійкість є важливою характеристикою, яка відображає її спроможність функціонувати у межах встановлених параметрів, у тому числі й не без втручання держави через важелі регулювання, в умовах нестабільного зовнішнього середовища.

Банківська система є багатокomпонентною, тому її розвиток супроводжується появою нових складових, реорганізацією або ліквідацією уже наявних. Відтак забезпечення її стійкості до певної міри носить загальний характер, адже будь-яка система здатна еволюціонувати та змінювати свої початкові

параметри. Разом з тим забезпечення стійкості банківської системи загалом і кожного банку зокрема є об'єктивною потребою і закономірністю розвинутої економіки. Проведемо оцінку наукових підходів до розуміння сутності стійкості у банківській сфері, щоби з'ясувати особливості її забезпечення.

Стійкість банківської системи на думку О. О. Затварської – це збалансованість її складових, наявність взаємопов'язаних і взаємоузгоджених пропорцій між ними як у галузевому, так і в регіональному аспектах, а також збереження рівноваги та ефективного взаємозв'язку з фінансовою та макроекономічною системами [4, с. 6].

Не повністю погоджуємося із Г. Панасенко, яка під фінансовою стабільністю банківської системи розуміє міру повноти та якості розв'язання завдання, поставленого перед банківською системою, виконання нею своєї місії, що забезпечує досягнення позитивного фінансового результату [6], адже завдання банків – це не лише виконання фінансових показників. Все частіше у світовій практиці банківські установи беруть участь у проектах соціального характеру.

На думку Н. М. Шелудько, фінансова стійкість – це динамічна інтегральна характеристика спроможності банку як системи трансформування ресурсів та ризиків повноцінно (з максимальною ефективністю та мінімальним ризиком) виконувати свої функції, витримуючи вплив чинників зовнішнього та внутрішнього середовища [9, с. 40].

Г. Г. Фетисов розглядає стійкість банківської системи, як якісну характеристику, такий розвиток, при якому реалізується її сутність та призначення в економіці. В економічній системі в цілому при стійкості мають місце не разові позитивні зміни, не тимчасові успіхи у функціонуванні або тимчасова стабілізація, не успіхи окремих банків, а динамічний розвиток усіх елементів банківської системи [8, с. 3].

Вчений О. І. Барановський, розглядаючи стабільність банківської системи доводить, що це здатність протистояти зовнішнім та внутрішнім впливам, зберігаючи стійку рівновагу і надійність протягом часу [2, с. 75].

Разом з тим дані визначення не враховують змінність середовища функціонування банківської системи та її елементів, еволюційний характер розвитку будь-якої системи та її слабо керованість в умовах глобальних дисбалансів й хаосу, коли зміни є неминучими, проте й малопрогнозованими за наслідками.

На сьогодні банківські установи є активними суб'єктами міжнародних економічних відносин, а практика їх діяльності довела, що для складних систем еволюційно (щобільше, під впливом глобалізаційних процесів) характерною є стан біфуркації, складність виходу з якого полягає у пошуку шляхів переходу із одного стану функціонування до іншого, принципово нового за якісними характеристиками. Суттєвий вплив на етапи переходу має зовнішнє середовище, тому основні чинники пропонуємо згрупувати у: зовнішні, чинники стану світових економічних процесів, чинники діяльності окремого банку.

Зовнішні чинники варто розглядати за двома напрямками: фінансово-економічним та соціально-правовим. До фінансово-економічних чинників належать: рівень інфляції у країні, податкове навантаження, грошово-кредитна політика, стан грошового ринку, стан економіки держави та стан світової економіки. Соціально-правовий напрям визначають законодавство, система банківського регулювання і нагляду, соціальна і політична стабільність у країні.

Наступна група чинників безпосередньо залежить від тенденцій, що відбуваються у світовій економіці. Однією із форм прояву впливу таких чинників на стійкість банків стала світова фінансова криза. Сучасна фінансова криза розпочалась у США з іпотечної кризи ще у 2006 року, а її причинами було визнано зростання обсягів неповернених житлових кредитів ненадійними позичальниками.

Оцінюючи наслідки впливу світової фінансової кризи на розвиток банківської системи України, простежуємо нездатність вітчизняної банківської системи протистояти її викликам, мобільно пристосовуватись до постійно змінюваних ринкових умов і проявів потенційних ризиків дестабілізації. Вважаємо, що вітчизняна банківська система ще у докризовий період відчувала труднощі у забезпеченні стабільності та надійності, тому світова криза лише загострила наявні проблеми, які перебували у латентному стані. По-перше, світова фінансова криза призвела до кризи ліквідності у банківському секторі, адже впродовж останніх років банки активно розвивали кредитування населення (іпотечні, авто, споживчі кредити) за рахунок залучених з-за кордону коштів. По-друге, присутність іноземних банків на вітчизняному ринку. З одного боку, це має створити належне конкурентне середовище та підвищити якість банківських послуг. З іншого – вітчизняні банки не готові до такої конкурентної боротьби. За даними НБУ, станом на 01.01.2013 р. на території України за участю іноземного капіталу діють 53 банківських установ, або 30,1 % від загальної кількості банків, у тому числі 22 банки, або 12,5% від загальної кількості – зі 100% іноземним капіталом. У цілому протягом 2012 року частка іноземного капіталу зменшилась з 41,9% до 39,5% [5].

Згідно із прогнозами, кризові явища відбуватимуться і в майбутньому, а їх причиною називають нагромадження фіктивної вартості, тобто фіктивний характер капіталізації досягне граничного рівня.

Світовий досвід та узагальнення причин й наслідків банківських криз дає змогу визначити такі заходи щодо подолання їх негативних наслідків (для деяких країн вони можуть стати чинниками, дотримання яких матиме превентивний характер):

- реструктуризація банківської системи;
- посилення банківського нагляду;
- рекапіталізація банків;
- забезпечення необхідного рівня ліквідності.

Третю групу формують чинники, пов'язані з діяльністю самого банку і його фінансовими можливостями, тому вони безпосередньо залежать від:

– дотримання обов'язкових економічних нормативів, встановлених Національним банком України, оскільки їх недотримання не тільки створює реальну загрозу фінансовому стану банку, а й через застосування штрафних санкцій може негативно відобразитися на стані власних коштів банку. Необхідність посилення банківського нагляду в Україні є очевидним: за допомогою регулятивних інструментів підтримуються цілісність, стійкість та ліквідність банківської системи;

– узгодженість кредитної політики банку з об'єктивними потребами економіки, тобто місце банку в економічній системі визначається за змістом банківських операцій: орієнтація на перерозподіл грошових засобів на фінансовому ринку або наголошується на перерозподілі коштів реального сектора економіки;

- ступінь ризикованості кредитної політики;
- кадровий склад, за яким визначається якість системи управління банківськими операціями;
- імідж банку, дотримання етичних норм у ділових стосунках з партнерами, що забезпечує довіру клієнтів, зокрема населення, до банківської системи та позиціонування банківських установ у міжнародних валютно-фінансових та кредитних операціях.

Тому говорити про стійке становище можна лише у тому випадку, коли банк володіє стійким капіталом, має ліквідний баланс, є платоспроможним і задовольняє вимоги щодо якості його капіталу. З метою вдосконалення нагляду і виявлення проблем, які ускладнюють діяльність банків, фахівці НБУ регулярно проводять розрахунки, застосовуючи методикою щодо виявлення проблемних банків на етапі раннього реагування. Згідно з цією методикою лише 10% банків можна вважати фінансово стабільними.

Суттєвий вплив на стійкість банківських установ має грошово-кредитна політика НБУ. Збільшення мінімального розміру обов'язкових резервів зменшує кредитні можливості банку, проте значно зміцнює його фінансову стабільність. Зниження облікової ставки, своєю чергою, здешевлює кредитні ресурси, отримувані від Національного банку, а операції на відкритому ринку допомагають підтримувати ліквідність. НБУ в період кризи спрямовував свої зусилля на забезпечення своєчасності проведення банками розрахунків, зменшення відпливу коштів з банківської системи та збалансування ситуації на валютному сегменті ринку. Як антикризові заходи Національного банку України можна виокремити такі:

- застосування інструментів процентної та валютної політики для підтримання стабільності національної грошової одиниці;
- запровадження валютних аукціонів для позичальників з метою зниження попиту на іноземну валюту з населення;
- запровадження інструментів адміністративного регулювання для зниження спекулятивного тиску на валютний ринок [1, с. 94].

Разом з тим з метою підтримання необхідного рівня ліквідності Національний банк України лібералізував вимоги щодо формування банками обов'язкових резервів та проводив операції з мобілізації коштів шляхом продажу депозитних сертифікатів. Найкритичнішим для банківської системи України був 2008 рік, коли НБУ суттєво збільшив обсяги рефінансування банків, але це не привело до покращення ситуації в банківській системі та реальному секторі. У жовтні-листопаді 2008 р. для підтримання ліквідності банків Національний банк надав кредитів рефінансування на загальну суму близько 74,7 млрд грн, у т.ч. кредитів овернайт – на 36,9 млрд грн. Загалом протягом 2008 р. 138 банків отримали кредити рефінансування на загальну суму 169,5 млрд грн (91,8 млрд грн – кредити овернайт).

Загальний обсяг операцій з мобілізації коштів через продаж депозитних сертифікатів Національного банку України за 2012 р. становив 16,7 млрд грн (за 2011 р. – 166,8 млрд грн).

У 2012 р. банківська система продемонструвала прибутковий рівень діяльності. Протягом 2012 р. з Державного реєстру банків було виключено 26 банківських установ, також було зареєстровано 4 нових банки. Станом на 01.01.2013 р. кількість зареєстрованих банків становила 176 банківських установ [5].

Протягом 2012 р. відбулися значні структурні зрушення в розподілі активів банківської системи України за групами банків згідно класифікації НБУ. Причиною цього стало те, що центральний банк на 2013 рік підвищив граничний рівень активів для банків, які входять у I групу (найбільші банки) до більш ніж

20 млрд грн з 15 млрд грн. Для решти груп граничний обсяг активів збережений на рівні 2012 р. Після підвищення граничного рівня, кількість банків в I групі зменшилась з 17 до 15. Таким чином, суттєво збільшилась частка активів банків, які належать до 2-ї групи, на 2,5% (з 14,8% до 17,3%). Частка активів 3-ї групи банків збільшилась до 9,0%. Зменшилися частки активів банків 1-ї та 4-ї груп на 3,4% (з 66,9% до 63,5%) та на 0,3 % (з 10,5% до 10,2%) відповідно [5].

За результатами 2012 р. активи банківської системи продовжили своє зростання на 6,9% та становили 1 127,2 млрд грн (рис. 1).

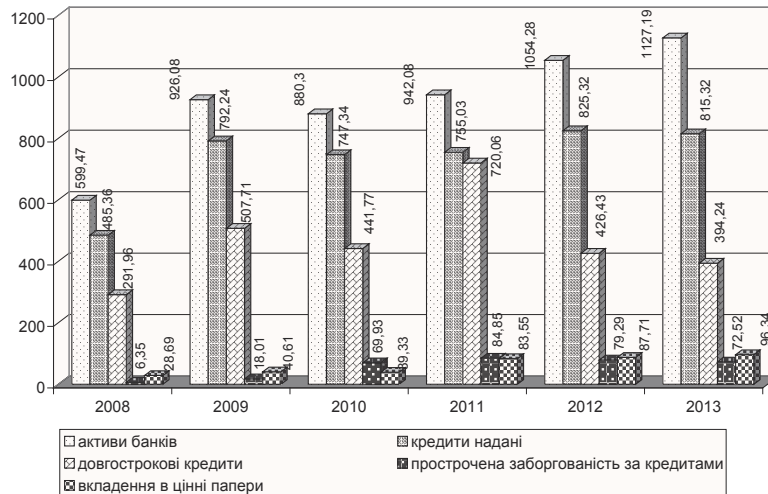

Рис. 1. Динаміка та структура активів банківської системи [5]

Однак протягом 2012 р. знизилася частка кредитного портфелю у активах банківської системи. Так, станом на 01.01.2013 р. його частка становила 61,6%, що на 1,6 % менше, ніж станом на 01.01.2012 р. Збільшилися частки торгових цінних паперів та цінних паперів в портфелях банків на продаж, на 0,4% (до 1,5%) та на 0,4 % (до 6,5%) відповідно. Варто також відзначити збільшення частки інших фінансових активів протягом 2012 року з 3,9% до 5,8% [5].

Водночас банківська система України продовжує характеризуватись низьким рівнем кредитування, що пов'язано з досить високими вимогами до позичальників та погіршенням кон'юнктури фінансового ринку.

Аналізуючи показники зобов'язань банківських установ (рис. 2) найбільший обсяг демонструють кошти залучені від фізичних осіб. Їх розмір протягом 2012 р. збільшився на 18,88% (57,8 млрд грн) і на 01.01.2013 р. становив 356,88 млрд грн.

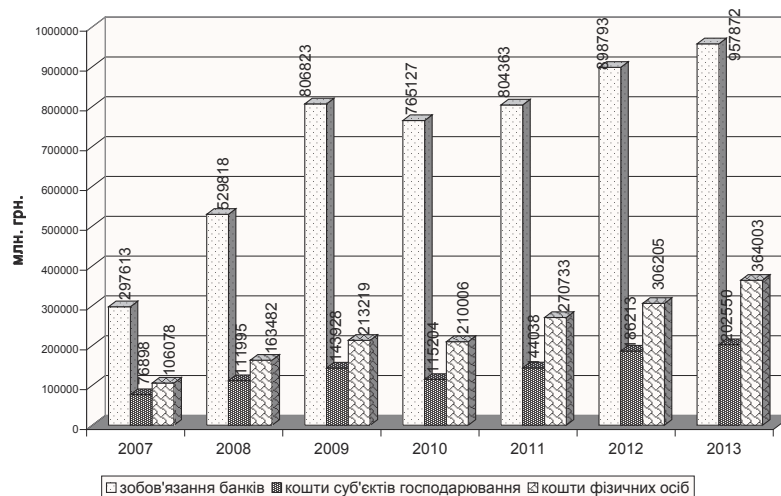

Рис. 2. Динаміка зобов'язань банківської системи України [5]

Станом на 01.01.2013 р. кошти клієнтів – юридичних осіб збільшилися і становили на 01.01.2013 р. 227,7 млрд грн, тоді як на початок 2012 р. – 214,36 млрд грн, кошти банків сстановили 213,71 млрд грн, що на 36,55 млрд грн менше ніж на початок 2012 р. [5].

Таким чином, потрібно зазначити, що кошти залучені банківськими установами станом на 01.01. 2013 р. розподілилися між трьома групами власників – банками (22,3%), суб'єктами господарювання (23,8%) і населенням (38,7%). Незначну частину становлять інші зобов'язання (5,2%), які є переважно коштами, позиченими на міжнародних фінансових ринках.

Основною складовою ресурсної бази банківських установ є капітал. За підсумками 2012 р. відбулося зростання розміру власного капіталу банківської системи України. Однак, загальний обсяг власного капіталу банків залишається меншим за статутний капітал, що пояснюється значними обсягами нагромаджених збитків протягом 2009–2011 рр. Загалом, за 2012 р. розмір власного капіталу збільшився на 9,5% (14,7 млрд грн) і станом на 01.01.2013 р. становив 170,2 млрд грн [5].

Протягом 2012 р. банківська система України, на відміну від негативних результатів 2009-2011 років, продемонструвала позитивний фінансовий результат, який становив 4 899 млн грн. Це покращення показника зумовлене завершенням формування банками резервів під проблемну заборгованість.

Банківський сектор є складовою ланкою економічної системи та має безпосередній вплив на реальний сектор, тому від фінансової стійкості банківської системи залежать можливості кредитування, а відповідно і відновлення темпів його розвитку. Тому у посткризовий період перед державою стоїть завдання проведення комплексних структурних реформ на основі використання інструментів грошово-кредитної політики. До пріоритетних завдань, які потрібно вирішити в найближчій перспективі, зарахувати такі:

- забезпечення прозорості діяльності банківських установ в Україні;
- підвищення стабільності умов функціонування банківської системи;
- запровадження системи об'єктивної оцінки кредитоспроможності позичальників;
- стимулювання розвитку довгострокового кредитування;
- приведення у відповідність нормативів та стандартів діяльності банківських установ до світових вимог;
- створення сприятливих пільгових умов для кредитування малого та середнього бізнесу;
- підвищення ролі превентивних заходів щодо неповернення наданих кредитів;
- забезпечення диверсифікації банківських активів та ін.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило, що розвиток вітчизняної банківської системи відбувається під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх тенденцій, тому збереження її стійкості повинно супроводжуватися забезпеченням довгострокової ефективності банківської діяльності, поверненням довіри клієнтів до банківських установ, вдосконаленням банківського нагляду згідно зі світовими стандартами. Світова фінансова криза стала випробуванням для вітчизняної банківської системи, адже фахівці досі активно працюють над розробкою антикризових стратегій. Для подолання кризових явищ у фінансовій та банківській сферах країнами світу, передусім США та ЄС, запроваджено заходи подолання короткострокових ризиків, проте у більшості вони дотримуються політики жорсткого грошово-кредитного регулювання. На довгострокову перспективу лише структурні реформи та підвищення пруденційних заходів допоможуть країнам подолати внутрішні дисбаланси та мінімізувати ризики фінансової стабілізації.

Література:

1. Афанасьєва О. Б. Особливості антикризового управління в банках України / О. Б. Афанасьєва // Економічний простір: збірник наукових праць. – 2010. – № 38. – С. 89–99.
2. Барановський О. І. Стійкість банківської системи України / О. І. Барановський // Фінанси України. – 2007. – № 9. – С. 75–87.
3. Головка О. Г. Окремі підходи до розкриття сутності фінансової стабільності банків / О. Г. Головка // Вісник університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – № 1 (10). – С. 214–218.
4. Затварська О. О. Банківська система України та основні напрями її розвитку: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к.е.н. : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / О. О. Затварська. – К. : Науково-дослідний фінансовий інститут при Міністерстві фінансів України, 2004. – 19 с.
5. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.bank.gov.ua>.
6. Панасенко Г. Основні напрями забезпечення стабільності банківської системи України на шляху інтеграції у світовий фінансовий простір [Електронний ресурс] / Г. Панасенко. – Режим доступу : <http://experts.in.ua>.
7. Розвиток банківської системи України як основа реалізації стратегії економічного зростання : монографія / за ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль : ТНЕУ, 2010. – 384 с.
8. Фетисов Г. Г. Методологические основы формирования устойчивости банковской системы / Г. Г. Фетисов // Финансы и кредит. – 2002. – 15 (105). – С. 2–13.
9. Шелудько Н. М. До визначення фінансової стійкості комерційного банку / Н. М. Шелудько // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 3. – С. 40–43.
10. World Economic Outlook (International Monetary Fund). Hopes, Realities, and Risks. April 2013 [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/01>.